

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 101 1980

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström, Lars Furuland

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00467-X (häftad)

ISBN 91-22-00469-6 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1981

Arvet efter Schück

Tal vid Svenska Litteratursällskapets hundraårsjubileum
i Carolinasalen, Carolina Rediviva, den 20 november 1980

Av MAGNUS von PLATEN

Det verkar vara så med tidskrifter att antingen avlider de i unga år eller visar de en benägenhet att nå hög ålder. *Samlaren* hör till de *happy few*, som har röjt den senare benägenheten. Vi firar i dag inte bara Svenska Litteratursällskapet, utan också denna årsskrifts hundraårsjubileum. Det kan vara skäl att erinra om, att det samtidigt har förflutit 125 år sen Henrik Schück föddes, han som en gång var den uppenbarligen mest drivande kraften bakom båda initiativen. Tidskriften verkar inte alls anfäktad av ålderskrämpor och jag, som är ombedd att tala om »Arvet efter Schück», tror att *Samlaren* är ett arvegods efter honom, som länge ännu kommer att ge sin årliga utdelning.

Men det stora, rika arvet efter Schück är dock, att han framstår som grundaren av en modernt vetenskaplig litteraturforskning i Sverige. Han hade visserligen – som alla – dem som röjde vägen för sig; jag tänker främst på lundaprofessorn Gustaf Ljunggren. Men det är ändå Schück, som slutgiltigt har fotat vår disciplin på ett fast historiskt-empiriskt fundament. Vill man gå ett steg längre och knyta det nya paradigmet till ett bestämt arbete av honom, stannar man väl inför hans första ansats att teckna litteraturens öden i Sverige, »Svensk Litteraturhistoria. Första bandet», utarbetad 1885 till 1890. Det är en strängt historisk och vetenskaplig framställning av vår skrivna kulturs växt från begynnelsen fram till Stiernhielm. Bortsett från att Schücks digra verk i stora avsnitt ännu inte har fått någon ersättare, hade det, när det kom, heller ingen föregångare värd namnet. Denne ensamglare hade gett sig ut på en hisnande färd över obefarna vatten. Samtidigt bildar ju boken upptakten till en annan stor bedrift av honom, skildringen av den svenska litteraturens historia genom tiderna. Är min bestämning riktig, att Schücks insats som metodisk mönsterbildare bäst knyts till den tunga volymen från 1890, då kan vi i år inte bara fira en

hundraårsfest och högtidlighålla ett 125-årsminne, utan också slå fast, att nu har hos oss litteraturhistorisk forskning bedrivits enligt vetenskapliga principer i jämnt 90 år.

Vi har fått en historik över hur Svenska Litteratursällskapet stiftades och hur denna tidskrift tillkom. Materialet tillåter inte att vi där kommer Henrik Schück riktigt nära, fastän han som huvudperson i förloppet överallt skymtar. Ändå tycker jag att man vid läsningen kan förnimma utstrålningen av hans andliga energi och väldiga begåvning. Att den 24-åriga kandidaten så lätt tycks ha kunnat stiga över ålders- och rangtrösklar, som var höga i 1870-talets konservativa akademiska samhälle, måste förklaras med dessa betvingande inre egenskaper. Ansedda professorer och bibliotekarier verkar att omedelbart ha lyssnat till honom och villigt formerat sig enligt hans direktiv.

Så började då *Samlaren* att utkomma under sin numera lite inadekvata titel. Men från början antydde namnet ett program. Här skulle gamla dokument publiceras, här skulle bibliografisk information ges. Själv var Schück livet ut en så energisk editor, att även om han inte hade författat en rad originalforskning, skulle han ha ihågkommit som utgivare. Det var en pietetsfull tanke av Litteratursällskapets styrelse att hedra minnet av hans initiativ med en utgåva av en viktig litterär skrift, därtill av en författare, som låg Schück nära om hjärtat, Lars Wivallius. Att skalden av presentatören på ett intressant sätt ställs i ett annat ljus än vad Schück såg honom i, hade han nog hälsat med jämnmood eller glädje. Han har själv uttalat att forskningens framsteg var det viktigaste av allt, och han förmådde vanligen leva upp till den deklARATIONEN, även då den gick ut över hans egna skrifter.

Med sitt nit för utgivningsverksamhet skulle han nog också ha noterat som en förmildrande omständighet med den nya doktorsavhandlingen, att den

utmärkt lämpar sig för sådan. Att man numera kan disputerar på en vetenskaplig edition är meningsfullt. Det vore önskvärt att sammanslutningar för utgivning av litterärt material, Svenska Vitterhets-samfundet, Svenska Fornskriftsällskapet, Moders-mållärarnas Förening, Michaelisgillet, kunde bli mera livaktiga än vad just nu förefaller realiserbart. Svenska Litteratursällskapet kunde med sin obundna klassikerserie utföra en stor mission, om medel och möjlighet gäves. Det finns så mycket i våra arkiv och handskriftssamlingar som man skulle vilja se publicerat: diktarbrev, kritikermemoarer, estetiska skrifter, från 16- och 1700-talet hela små författarskap. Detta är en from önskan i Schücks anda.

Jag uttalar den rekommendationen fast jag innerligen väl vet, att utgivarens lott är orättmätigt bitter. Hans långa mödor är av den typ, som brukar kallas tysta, vilket i klartext betyder att de inte får det erkännande de förtjänar. Han får också finna sig i att andra forskare plundrar hans kommentarer utan att redovisa tacksamhetsskulden. Men han får väl trösta sig med att han utför något nyttigt och bestående. Doktor Samuel Johnson påstod, att den som skrev sin självbiografi kunde vara säker på att komma in i himlen, och jag vill gärna tro att vetenskapliga editorer kan påräkna samma gottgörelse.

Däremot hade Schück nog blivit misslynt över att *Samlarens* målsättning i bibliografiskt hänseende inte har kunnat föras längre än vad fallet är. Det är en hämsko på vårt arbete att bara forskningen för perioden 1900 till 1935 är ackumulerad på ett hanterligt vis. Bibliografin är ju ett nödvändigt arbetsinstrument, särskilt för humanisten, som till skillnad från naturvetaren kan dra lika stor nytta av en hundraårig avhandling som av en nyutgiven. Det är dålig nationalekonomi om vi i förlåtlig okunnighet dubblar undersökningar som redan har utförts – missöden som allt oftare inträffar. En tanke, som lätt inställer sig en dag som i dag är att en bibliografi samtidigt är en akt av pietet. Vad våra föregångare har utträttat skall inte glömmas bort i något skräpkammaraktigt förrådsrum bara därför att vi inte gitter att leda in ljus i lokalen.

En annan stor brist är naturligtvis att vi ännu inte – en mansålder efter Schücks bortgång – har eller ens har förhoppningen om en biografi över honom. Överhuvud gäller att vi på ett beklagligt sätt försummar att skildra vårt ämnes utveckling och dess främsta företrädares verk och dagar. Jag tror att den underlåtenhetssynden är oss till förfång på ett lite oväntat sätt. När massmedierna betraktar olika

kollektiv i vårt samhälle, har de ju en benägenhet att föra dem antingen till de heliga korna eller till hackkycklingarna. Att litteraturhistorikern – kanske överhuvud humanisten, akademikern, forskaren – hör till hackkycklingarnas beklagansvärda flock är välkänt. Det uppenbarade sig senast med en för mig chockerande tydlighet vid utgivningen av Författarnas svenska litteraturhistoria. Jag tänker inte på denna skäligen enkla produkt i sig, där man dessutom gjort det lätt för sig genom att bortse från strömningar, bakgrundsteckningar och övergripande sammanhang för att i stället bara presentera ett pärlband av författarporträtt – låt vara att ordet pärlband ter sig mindre träffande, trots vissa glanspunkter. Jag tänker på recensenternas reaktioner. Bortsett från att de i ovanlig grad följde Thorilds rekommendation till kritikern att bara se till det bästa – de många svaga bidragen behandlades ytterst skonsamt – så var det få kritiker som försummade att racka ner på litteraturforskarna av faccket. Huggen utdelades väl ibland av lust till motsats och motsägelse, någon gång av rancune, men de utdelades likvisst. Jag tror att vi inte kan rättfärdiga oss inför människorna, om vi inte berättar för dem om de stora litteraturhistorikerna, hur skarpsinniga och kunskapsrika de har varit, och om vi inte ger omvärlden en föreställning om hur hänsynslöst fordrande forskningen kan vara mot sina utövare. En yngre finsk litteraturhistoriker skrev i förordet till sitt doktorsprov, att den här avhandlingen har kostat mig fem somrar, varav tre vackra, samt två äktenskap (P. Tarkka). Lyckligtvis behöver inte alla göra så dystra bekännelser, men var och en som ger sig vetenskapen i våld får vara beredd på stora offer.

Mycket i dagens litteraturvetenskap skulle säkerligen ha fröjdats Schück. Först och främst bredden – att trädet har förgrenat sig i så många riktningar. Ingen visste ju bättre än han, vilken mångfacetterad företeelse den litterära kulturen är. Med särskild belåtenhet skulle han ha myst i skägget åt vårt intresse för triviallitteraturen. Han hade ju själv ägnat saken en för sin tid ovanlig uppmärksamhet, även om han inte fullföljde sina intentioner därhän, att han också här kan stå som arvlåtare. Lärostolen i litteratursociologi skulle ha berett honom stor tillfredsställelse, och Lars Furuland skulle ha fått kalla honom farbror. Han skulle nog också ha visat den marxistiska litteraturforskningen ett välvilligt intresse, fast han förmodligen hade varnat för överdriven spekulation och dogmatiskt trosnit. Sådant skydde han för att inte säga avskydde.

Om vi i stället för att låta Schüch komma till oss, själva går till honom – vilket vi för övrigt ofta bör göra – : vad har vi för lärdomar att hämta? För min del är det speciellt en egenskap, som jag avundas honom: hans nästan hemlighetsfulla pedagogiska förmåga. Jag har själv läst både hans svenska och hans allmänna litteraturhistoria som kursböcker, och jag kan vittna om hur lätt man kom igenom de tjocka volymerna och hur mycket man lärde sig, nästan omärkligt. Den oerhört breda informationen var i sig lärorik, och så därtill enkelheten, klarheten, konkretionen. Även när Schüch la fram hypoteser rörande åldriga texter och omdiskuterade problem, så var det lätt att följa med. Han hade ett varmt patos för folkbildningen, och han var själv ett ideal i sin förmåga att skriva vetenskapligt och populärt på samma gång.

Detta bör noteras idag, då det finns en så stark tendens inom vår disciplin mot en fackvetenskaplighet, som hotar att stänga våra skrifter för den bokläsande lekmannen och den bildade allmänheten. Litteraturvetenskapsmän, som sitter i var sitt elfenbenstorn och meddelar sig med varandra på ett för den oinvigde svårbegripligt fack- och fikonspråk – det är en framtidsvision, som inger mig stor olust, desto större som ett par granddiscipliner redan har utvecklats långt i den riktningen. För mig skulle det kännas rätt meningslöst att skriva inom mitt ämne på ett sådant sätt att en vanlig litteraturintresserad person inte förstod mig. Vad som särskilt förargar är att detta kanske stora problem nog väsentligen kan reduceras till en språkfråga. Det är termförtjusningen plus en viss förkärlek för abstrusa resonemang, som mer än något annat reser barriären mot lekmannen. De nya texterna av det här slaget kan verka nog så imponerande vid första anblicken, men börjar man bara plocka de språkliga påfångelsfjädrarna, så brukar det vara rätt magra skrov som tittar fram. Schopenhauer har gett den slutgiltiga föreskriften: vetenskapsmannen skall med vanliga ord säga ovanliga saker. Man vill gärna mana yngre litteraturforskare att aldrig vända på densatsen.

Det är klart att Schüch inte är förebildlig i alla stycken. Han mötte också rätt mycket kritik under sin verksamhet, även om den nu i det hela har tystats av vår beundran. Jag vågar bestämt påstå, att Henrik Schüch är den mest produktive vetenskapsmannen i Sverige genom tiderna. Jag vet inte åt vilket håll man skulle vända blicken för att finna någon, som kunde göra honom den rangen stridig. Den som på Nobelbiblioteket har stått inför de hyllmetrar, som hans skrifter upptar, tycker att det

ligger något förmätet i att begära, att han samtidigt skulle ha varit något annat och något förmer än det han var.

Vad han har klandrats för är bland annat subjektivt egensinne i värderingen. Vissa författare och vissa strömningar, t.ex. romantiken, visar han ringa eller ingen uppskattning. Sant nog; men låt oss inte glömma, att de skribenter förställer sig, som talar med samma hänförelse om allt som är trestjärnigt i litteraturhistoriens Baedeker. De måste ibland hyckla en värdering som de inte delar. För det förhåller sig just så som Oscar Wilde säger: det är bara auktionsutropare, som kan presentera alla konstriktningar med samma förtjusning. Själv föredrar jag vida den som värderar personligt och fritt framför den, som i hycklad objektivitet rättar sina omdömen efter gällande noteringar. En allvarigare invändning mot Schüch är väl att han brast i känslighet för den litterära texten. När han kommer till författarens verk ger han briljanta innehållsreferat, men föga mer. Till hans försvar kan anföras en reflexion av Emil Staiger. Han tycker att det ryms en inneboende konstighet i vår »Literaturwissenschaft«. Den som bedriver den, säger han, »verfehlt entweder die Wissenschaft oder die Literatur«. Och otvivelaktigt är det svårt för den som har ett historiskt sinne med vetgirigheten riktad mot litteraturens rötter och ramar, att förena detta med en full sensibilitet för det litterära verket, som ju så ofta gäckar logikens och metodlärans redskap. Schüchs trubbigheter inför det poetiska får väl betecknas med den träffande franska frasen: *les défauts de ses vertus*.

Olyckligt var dock att han ledde in sina lärjungar på en pedantisk komparatism; själv förföll han knappast alls till den. Men vid seminarierna förvandlades diktverken till lapptäcken, som lånat klutar från alla håll. Åtskilliga unga lämnade honom fördenskull och övergick till konststudier liksom flera av de esteter hade gjort, som han berömde sig av att ha jagat på flykten. Den svenska konsthistorien är till stor del grundlagd av begåvade Schüch-elever, som övergett mästaren.

Hans lärjungar kom närmare texten än han, men det intresse de ägnade den var ju av den art, att texternas upphovsmän nog hade betackat sig. I varje fall protesterade de levande diktarna på sina avsomnade kollegers vägnar mot influensjägarnas verksamhet. Och otvivelaktigt ligger det något förfelat i en systematisk påverkningsforskning.

På 1930- och 40-talet lanserades här i Uppsala ett närstudium av den litterära texten. Det skedde i två

framstötat, först från stilhistoriskt, sen från litteraturhistoriskt håll. Jag tror att en framtida historiskrivning kommer att beteckna detta som det betydelsefullaste som hänt efter Schück, det viktigaste paradigmatillskottet – om termen tillåts. På ett lyckligt sätt kompletterades nu vad som felades i Schücks metodiska innovation, i hans historiska forskningsprogram.

Det fanns naturligtvis också något nytt i det psykologiska litteraturstudium, som har Fredrik Böök som sitt främsta namn. Men även om Schück inte besatt den skarpblick för diktarpsyket, som den i vissa avseenden genialiske Böök ägde, så var han väl förtrogen med psykologisk analys. Ett bekant exempel är hans Birgitta-porträtt. Det skall bara studeras med lärdomshistoriska synglas, för Schücks psykiatriska begreppsvärld var en annan än vår, helt naturligt. Och kände han frändskap med en författare var han i stånd till djuplodande karakteristik och levande återgestaltning.

Låt oss avsluta denna betraktelse över arvet efter Schück med att deklarerat vår glädje över att höra till de arvsberättigade. De flesta i denna sal får liksom han ägna sin tid åt utforskandet av diktkonsten och diktarna. Vitterheten är en outtömlig källa till glädje och insikt. En finländsk litteraturvetare har skrivit: »Skönlitteratur är facklitteratur om människan» (C. Zilliacus). En kommersiell slogan, som jag fann på plastpåsarna vid bokmässan i Frankfurt och som mycket tilltalade mig, löd: »Bücher sind Erfahrungen, die man kaufen kann.»

Vårt arbetsfält företer många egenheter, bland annat den att oupphörligt undergå förändringar, men nästan aldrig uppvisa någon utveckling. Vi kan inte skriva religiösa texter bättre än vad judarna förmådde för 2000 år sen, och versepiken nådde sin höjdpunkt ännu mycket tidigare med Homeros. Ingen som har försökt klä filosofi i litterär dräkt har

lyckats så bra som Platon, och en dramatiker måste vara genialisk för att nå upp till de grekiska tragedierna. Den berättarkonst, som man behärskade i det medeltida Islands byar och bondgårdar, överträffas sällan av moderna prosaister. Vem har känt mänskossjälen djupare än Shakespeare och Dostojevskij?

En annan egenhet hos vårt material är att det i sina bästa framtoningar är på en gång antikviteter och aktualiteter. Den historiska sfär, som vi undersöker, har en gång i en fyndig titel på ett band litterära essäer kallats för »Det levande förflutna» (J. Landquist). Det är till och med tveksamt, om det som vi sysslar med är historiskt i egentlig mening, om det verkligen tillhör det förgångna. Det finns diktare, som tilldrar sig ett större intresse och utövar ett mäktigare inflytande nu än under sin vandring från vagga till grav. De kan i viss mening sägas leva intensivare postumt än under livstiden. Och de stora diktverken förblir vid liv liksom all stor konst. Det är som om den anda, som en gång har ingjutits i dem, förmådde att för alltid hålla dem flytande på tidens våg, medan allt annat som händer sjunker till botten och måste grävas fram av forskaren som den varvade leran.

Edward Gibbon har varit inne på en besläktad tanke i sin berömda »Essä om studiet av litteraturen» (1761). Han inleder den med orden: 'Väldenas historia är historien om mänskoslågtets elände. Lärdomens historia är historien om människans storhet och lycka.' På gammalt vis inbegriper Gibbon vitterheten i lärdomen. Vi delar hans stolthet över att få syssla med vad mänskoanden har frambragt i sina bästa stunder. Och vi är helt tillfreds med att bara i undantagsfall behöva befatta oss med vad människor har kunnat sänka sig till ifråga om teologiska tvister, politiska gräl och blodiga slagsmål.